

na území dnešného Slovenska. Prvýkrát sa objavil v zborníku *Bitka pri Bratislave v roku 907* (2008) a znovu v recenzovanej monografii. Archeológia argumentujú absenciou dokladov, ktoré by vypovedali o násilí, napr. spálené vrstvy na hradiškách či sídliskách. Paradoxne však na iných miestach publikácie upozorňujú na hromadné hroby so zásypmi tehlovinou a uhlíkmi, ktoré možno na podklade sprievodných nálezov zaradiť do horizontu záveru 9. a začiatku 10. storočia a ktoré spájajú práve s vpádmi vojenských družín. Na bratislavskom hradiisku bol zničený kostol, archeológovia nevyklúčujú jeho deštrukciu v súvislosti s bitkou pri Bratislave v roku 907. Nehovoria tieto nálezné kontexty práve o násilných a ničivých okamihoch? Asi bude potrebné najskôr vypracovať chronológiu prelomu 9. a 10. storočia a nanovo analyzovať nálezné situácie. Bez tohto kroku je predčasné a odvázne hovoriť o výlučne nenásilnom postupe maďarských kmeňov na území dnešného Slovenska. Násilný postup vôbec nevyklúča neskoršiu možnosť súžitia domáceho a prichádzajúceho obyvateľstva. Zaujímavý je pritom fakt, že na území Bratislavy sa doteraz nenašlo pohrebisko, ktorého nálezy by sa mohli priradiť maďarskému etniku. Aj podľa najnovších výskumov prezentovaných v monografii mnohé pohrebiská zanikli začiatkom 10. storočia a nové sa objavujú od konca toho istého storočia, avšak už s úplne novým kultúrnym prejavom.

Záverčné podkapitoly pochádzajú predovšetkým od J. Steinhübelu a J. Šedivého. Prvý menovaný podrobne priblížil udalosti, ktoré nasledovali po korunováci Štefana I. za uhorského kráľa v bezprostrednej blízkosti hradu, a predostrel svoje úvahy o názve hradu „Preslava“. Detailne sa tiež zameril na vývoj cirkevnej správy bratislavského hradu a okolia a ukázal na dôležité postavenie Bratislavy v zmenených podmienkach po zániku moravského kniežatstva. Po mnohých vzájomných bitkách českých, poľských i východofranských panovníkov v priebehu 11. a 12. storočia moc nad Bratislavou získavajú na takmer osem storočí uhorskí králi. Iný okruh tém si vybral J. Šedivý. Značne do hĺbky sa venoval spoločenskej štruktúre obyvateľstva a jej zmenám v priebehu 10.–12. storočia. Utváranie novej spoločenskej skladby bolo podmienené rozličným kultúrnym pozadím obyvateľstva a zároveň na ňu pôsobili intenzívne vzájomné kontakty formujúcich sa ranostredovekých štátov. Mnohé otázky spoločenských zmien nie sú doteraz uspokojivo objasnené a do budúcnosti môžeme v tejto oblasti očakávať ďalšie prehlbovanie poznatkov. Šedivý sa zaoberal tiež genézou vrcholnostredovekého mesta a hľadaním pôvodu a príčin rôznych

názvov, ktoré Bratislava v 12. storočí získala. Tieto témy patria k najintenzívnejšie diskutovaným medzi historikmi. Mnohé otázky týkajúce sa genézy stredovekého mesta Šedivý len naznačil a plánuje ich rozvinúť v druhom zväzku.

Monografia v sebe sčuduje obrovské množstvo staršej i najnovšej literatúry, doplnená je bohatou obrázkovou dokumentáciou. Pokiaľ čitateľ bude pátrať po základných informáciách a po nových výskumoch, bude nadmieru spokojný. Ak však bude hľadať aj dejinný rozmer Bratislavy a jej zasadenie do širších vzťahov stredoeurópskeho priestoru v praveku a včasnom stredoveku, bude musieť siahnuť po iných knihách. Záverečné texty o premenách hradu a podhradia v stredoveké *civitas* sú príslubom cenného vedeckého diela, ktoré umožní pochopiť zvláštne postavenie a osobitý *genius loci* mesta Bratislavy.

HANA CHORVÁTOVÁ

Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie, ed. Martin MUSÍLEK, Václav Žák – Casablanca, Praha 2012

432 s., ISBN 978-80-87292-21-1

Zasluhou editora Martina Musílka a podpory GAUK se podařilo vydat publikaci ze symposia, které se 3. února 2012 pokusilo rozlousknout problém tzv. Havelského Města v Praze, jedné ze záhad starších pražských dějin. Kolektiv 16 účastníků, působících ve třech oborech – historii, stavební historii a archeologii – v souhrnných studiích či častěji v dílčích analýzách doslova rozpitval tento pozoruhodný fenomén. O vzniku nápadně uspořádaného urbanistického útvaru na jihovýchodním okraji Starého Města pražského při hradbě hovoří listina Přemysla Otakara II. z roku 1265, zachovaná však jen v opisech. Užívá pojem „nového města u sv. Havla“, o jehož vznik se měl zasloužit pražský měšťan a mincmistr Eberhard se svými druhy. Byl za to odměněn záhadným darem, který vyjádřil termín čtený jako *solas/salas* či *scolas*.

Historiky trápí v této souvislosti odvěká otázka – bylo založeno před výše zmíněným datem vedle rodičího se Starého Města pražského další, alespoň dočasně právně svébytné město? Z úvodního přehledu dějin bádání Josefa Žemličky (*Havelské Město pražské: realita nebo fikce?*) se lze dozvědět, že se naprostá většina badatelů snad s výjimkou Václava Vojtiška přiklonila k názoru, že opravdu původně šlo o právní dvojměstí, které ovšem po několika desetiletích zcela splynulo.

Tento náhled Žemlička převzal – se silnou oporou bez výhrad akceptovaného výkladu zmíněného termínu *solas* Jiřího Kejře v zádech. Klasik právní historie vyslovil domněnku, že jde o privilegium umožňující svobodný prodej přes prostředníky, tzv. *salmány*, a naznačil, že volně nakládání majetkem nebylo v počátcích našich měst zcela obvyklé; představovalo také znak, kterým se starousedlý měšťan odlišoval od nově přichozích obyvatel. Z urbanistického hlediska však šlo o útvar propojený se Starým Městem, a to včetně společné hrady postavené zhruba současně s předpokládanou dobou zahájení výstavby kolem Havelského tržiště. Všichni autoři včetně Žemličky si ovšem byli vědomi této anomálie uvažovaného založení, částečně omlouvané údajným rychlým právním splynutím obou měst.

Rozchod s dosavadním konsenzem přináší příspěvek Martina Nodla (*Město ve městě. Tzv. Havelské Město: hledání středu mezi anomálií a fikcí*), který zjevně oprávněně poukázal na skutečnost, že ve 13. století nebyl ještě pojem *civitas* diferencován a všichni takto v královských městech označovaní disponovali právem svobodného nakládání svým majetkem. Nodl zejména na základě neexistujícího prostorového odlišení tzv. Havelského a Starého Města pražského teorii o právním dvojměstí jednoznačně odmítl a kvazi lokaci považoval za projev snahy zkvalitnit zástavbu okrajové části Starého Města. Vznikla tak jen nová čtvrť, která ovšem nesla určité autonomní znaky – vlastní tržiště a farní kostel, zamýšlenou reprezentativnost zosobňoval blok domů s věžemi, byť asi v úplnosti nedostavěný. Ovšem, jak rozvádí příspěvek Roberta Gáji a zdůrazňuje v závěrečném slovu Martin Musílek, Havelské Město tvořilo ve středověku několik farností a spadalo do dvou čtvrtí. Že by ovšem název *civitas* odrážel neschopnost stylisty písemného znění vyjádřit dílčí lokaci jiným termínem (s. 40), nepůsobí přesvědčivě, autor mohl přece použít třeba termín „forum“ ve smyslu tržiště. Spíše lze uvažovat o zdůraznění reprezentativnosti a kvality důležitého urbanistického počínu. S výkladem pojmu *solas* jsme ovšem zase na začátku, nejde-li opravdu o školu (*scola*).

Další historické příspěvky již zmíněnou otázku „nova civitas“ neřeší. Martin Musílek konstatoval na základě *Knihy soudní s trhovými zápisy* (1357–1367) a *Seznamů pečetních listin* (třicátá léta 14. století) přítomnost jevu známého i v jiných soudobých městech (např. v Brně), tj. vysokou frekvenci změn majitelů domů, kterou lze předpokládat i v období dominance starého patriciátu do poloviny 14. století. Je přitom zjevné, že městiště kolem havelského fora byla

i ve 14. století prestižní destinací. Bohatě vybavený byl i sám kostel sv. Havla, jehož dějiny podrobně zpracoval Robert Gája (*Dějiny kostela a farnosti sv. Havla v době předhusitské*); na sklonku 13. a na počátku 14. století je zde doložen i konvent magdalenitek. Území, které do Havelského Města dnes zahrnujeme, spadá sice do několika farností, ale nejvýstavnější část zástavby, zejména jižní fronta, se váže k chrámu sv. Havla. Jan Hrdina vyhodnotil údaje o kultu sv. Havla v Čechách (*Svatohavelský kult ve středověkých Čechách*), přineseného sem patrně benediktiny a uctívaného v Praze asi již od první poloviny 12. století, nicméně výrazně se v patrociniích uplatňujícího patrně až ve 13. století v souvislosti s budováním farní organizace. Se sv. Havlem byl spojen závěr agrárního roku, takže šlo o postavu vcelku populární. Stať provází užitečný soupis chrámů s tímto patrociniem v Čechách; pro Moravu lze srovnávat jen s dílčím soupisem Petra Jokeše (dva zástupci na jihozápadní Moravě).

Trojici studií týkajících se mincmistra Eberharda uvádí drobný příspěvek Vojtěcha Vaňka (*Listina pro mincmistra Eberharda a počátky Kutné Hory*), mapující historii jednoho omylem. Studie Petra Schneidera (*Eberhardus, magister monete per Boemiam. Několik sporných otázek týkajících se jeho osobnosti*) obsahuje opětovnou revizi pramenů týkajících se osobnosti Eberhardovy, zjevně oprávněný je návrat k jeho ztotožnění s mincmistrem Eberlinem (1253), kdysi zpochybněnému Rostislavem Novým. Tematicky i v závěrech velmi podobná, ovšem obsažnější je stať Jana Vojtíška (*Mincmistr Eberhard a jeho potomci. Působení jedné gründerské rodiny ve středověkých Čechách*). Věnuje se kromě Eberharda také následným generacím; vztah k brněnskému patriciji Janu Eberhardovi nelze jednoznačně doložit. Autor oprávněně zdůrazňuje specifické rysy lidí Eberhardova druhu, totiž působení v panovníkových službách a slabou vazbu ke konkrétnímu městu.

Při rozsahu archeologické činnosti ve sledovaném území překvapí, že ji zastupují jen dva příspěvky, z nichž jeden je spíše stavebně historický. Přitom právě archeologie by mohla zodpovědět otázku, co předcházelo vysazení zástavby spojované s Eberhardovou akcí, a naopak co vše s ní lze spojovat, případně upřesnit její datování. Dílčí příspěvek Zdeňka Dragouna (*Nové archeologické poznatky o Havelském Městě a otázka dokončení jeho lokace*) informuje především o potvrzení spodního klenutého podlaží (nedokončené?) věže v čp. 402 a objevu obdobné prostory v čp. 401 v „reprezentativním“ bloku zástavby v její jižní frontě. Následně autor konstatuje nemožnost dopátrat se bližšího původu Eberhardovy

lokátorské skupiny v rámci německých zemí, a to ani na základě užití stavebního typu věžových domů (zde by byl vhodnější termín Bohumila Samka dům s věží). Věže v městských domech v Zaalpi hrají především reprezentační, statusovou roli (srov. zde příspěvek Mileny Hauserové, s. 276–277) a vyskytují se jen v některých významných městech; v českých zemích navíc v malých počtech (Praha, Brno). Pomineme-li italské kořeny, věže charakterizovaly ponejvíce Řezno, najdeme je ale např. i ve Vídni či Bratislavě. V rovině interpretace Havelského Města je Z. Dragounie opatrným zastáncem krátkodobé právní autonomie tohoto urbanistického útvaru.

Následující přehled archeologických akcí (registrováno 36) na sledovaném území z pera Petra Starce (*K archeologickému poznání Havelského Města*) vychází z mapy archeologických dokumentačních bodů sestavené Ladislavem Hrdličkou. Jeho výklad bohužel v žádném případě nemůže nahradit fundovanou analýzu vývoje území, která by vycházela ze zatím absentujícího řádného vyhodnocení zejména plošných odkryvů. Lze tedy jen konstatovat kontinuitní osídlení zhruba století (?) před lokací, které mělo různou intenzitu a o jehož uspořádání máme jen mlhavé představy. V ploše nynějšího Ovocného trhu, po „lokaci“ veřejného prostranství, byla zjištěna starší hustá, zčásti i obytná zástavba. Jednoznačně komunikační, již zpevněné terény lze patrně spojit až s Havelským Městem. Je nepochybné, že archeologie zatím představuje největší slabinu poznání Havelského Města. Užitečná mapka bohužel postrádá popisná čísla domů.

Poněkud lépe je na tom výzkum stavebně historický. Ve studii Miroslava Kováře (*Příspěvek k diskuzi o počátku a formování raně gotické zástavby Havelského Města*) zaměřené na sklepy několika domů lze vyzdvihnout poznatek z čp. 510, že v počátcích zděné výstavby se ještě uplatnila „románská“ stavební technika opukových kvádrů, přičemž navazující fáze je dendrochronologicky zařazena do doby zhruba kolem let 1259–1264. Vzhledem k předpokládané obchodní činnosti alespoň části lokátorské skupiny poněkud překvapí absence skutečných sklepů v nejstarších částech věžových domů. Podstatné je také zjištění, že již v rané gotice je třeba počítat se zděnou zástavbou skromnějšího rázu (např. průjezdový dům), přinejmenším v první fázi zčásti dřevěnou.

Brilantní analýza Michaela Rykla (*Výpověď stavební historie domu čp. 509 pro poznání dějin Havelského Města*) postihla dům v severní frontě někdejšího fora v reprezentativním rozsahu. Již raně gotická fáze (kvádrková) byla zděná i v patře, podařilo se získat důležité poznatky

k prvotnímu vyměření (společné zdi), situování vytápěné světnice (vzadu!) i k vývoji loubí. O širší pohled se pokusila Milena Hauserová (*Příspěvek k poznání domovní zástavby Havelského Města*), jejíž stať na staroměstských příkladech reflektuje stupeň poznání vývoje raného městského domu v německých zemích, zejména co se týká utváření řadové zástavby sestávající často z materiálově odlišných objektů na jedné parcele. Paralely nacházíme ovšem především v dolnoněmecké oblasti, zatímco vzhledem k jazyku zdejších Němců i zdrojům nových prvků v hmotné kultuře bychom je rádi našli na území hornoněmeckém, kde se to zatím nedaří nejen z důvodu nižšího stupně poznání. Jednou z výjimek by ovšem mohly být havelské věžové domy.

Některým aspektům opevnění věnoval pozornost Vladislav Razím (*K opevnění Havelského Města v Praze*), omezený nedostatkem příslušných archeologických a stavebně historických výzkumů přímo v jeho linii, případně jejich nedostatečným vyhodnocením (srov. mapky na s. 206 a 328). Z podnětných postřehů autora lze zdůraznit poukaz na rovnoběžný průběh hradby a větší části jižní fronty zástavby tržiště, ukazující na jednotný stavební záměr. S ohledem na uspořádání zástavby se tak Razímovi Havelské Město jeví jako především urbanistická akce, od počátku směřující do rámce Starého Města. Dva dílčí příspěvky se týkají chrámu sv. Havla, a to opět Miroslava Kováře (*Materiál k nejstaršímu stavebnímu utváření a proměně středověké stavební podoby kostela sv. Havla*), shrnující dosavadní poznatky k vývoji chrámu, z něhož ovšem známe jen vrcholně gotické a mladší etapy vývoje (první zmínka 1252), a Hany Černé (*K podobě zazděného okna jižní věže kostela sv. Havla v Praze*), detailně osvětlující podobu jednoho prvku ve zdivu druhé čtvrtiny 14. století a obohacující poznání cihlové architektury lucemburské epochy.

Ze závěrečné sumarizace Martina Musilka bych vyzdvihl dvě pasáže. Jde především o zamyšlení nad městskými sociálními špičkami, kde autor rozlišuje mezi již vyhraněným termínem patriciát a volnějším pojmem městské elity. Přece jen se ale domnívám, že elity jsou výraz spíše zastřešující, měl by tedy zahrnovat všechny fáze městských „horních vrstev“; pro jejich dílčí fáze ovšem čeština těžko hledá obecně přijatelné výrazy. Neméně důležité je upozornění na různé užívání termínu lokace jednotlivými autory. Zde jde o termín historický, ve středověku užívaný ve smyslu plánovitého vysazení sídliště. Již od 12. století mají takové akce nápadně „nové“ právní rysy, proto termín spojuje oba aspekty, tedy i právní. Snad téma pro další kolokvia?

Editor si také pochvaluje výsledky, k nimž dospěl v „kolektivní monografii“ interdisciplinární přístup. Domnívám se nicméně, že recenzovaná kniha je spíše představným uceleným monografiem v tradičním slova smyslu. Je otázka, zda pro takové dílo již nazrál čas. Obávám se, že dosud nikoliv, zejména s ohledem na zatím počáteční stadium vyhodnocení archeologických výzkumů. Přes občasnou duplicitu publikovaných názorů a informací i nedorozumění rozpor v základní interpretaci Havelského Města představuje kniha záslužný počín i proto, že velmi dobře ilustruje soudobou úroveň poznávání počátků našich středověkých měst.

RUDOLF PROCHÁZKA

Zdeněk BERAN, *Boleslavský landfrýd 1440–1453. Krajský landfrýdní spolek v pohusitských Čechách*, Univerzita Hradec Králové – Veduta, České Budějovice 2012

206 s., ISBN 978-80-86829-74-6

Období interregna 1440–1453 se netěší mezi historiky přílišnému zájmu, což je bezpochyby dáno „sousedstvím“ dvou protežovaných epoch – husitské revoluce a králování Jiřího z Poděbrad. Nejde přitom o období nezajímavé. Po dlouhé etapě válek a převratných změn bylo třeba stabilizovat domácí poměry, což bez pevné panovnické moci představovalo pro politickou reprezentaci složitou výzvu. Institutem, který měl pro tuto stabilizaci vytvořit potřebný právní a mocenský rámec, byly krajské landfrýdy. Právě ony jsou také chápány jako charakteristický a dominantní prvek politického života interregna, byť jejich skutečnému fungování dosud nebyla věnována potřebná pozornost. Knižně vydaná disertace o boleslavském landfrýdu z pera Zdeňka Berana, který již svoji diplomovou práci věnoval landfrýdu časlavskému, představuje důležitý krok na tomto poli, ačkoli výtěžek je nakonec asi skromnější, než téma slibovalo.

Po představení základní literatury autor stručně seznamuje čtenáře s institucí landfrýdů od jejich počátků v západní Evropě až po rozšíření v zemích České koruny, včetně důležité otázky vztahu dosavadních správních struktur v čele s poprávci k landfrýdům. Tento poměr není vždy zřejmý (v pramenech se někdy užívají pojmy poprávce a hejtman promisque, ačkoli obě instituce fungovaly souběžně), v každém případě u landfrýdů vystupoval do popředí vojenský charakter,

zároveň šlo o instituci demokratičtější, neboť hejtmané i jejich rada byli voleni.

Třetí kapitola se již zabírá vlastní ustavovací listinou landfrýdu, která se dochovala ve dvou pozdějších opisech. Podrobná analýza mimo jiné přináší zpřesnění data uzavření smlouvy a paralely s předešlými (předhusitskými) i následnými landfrýdy. Boleslavský zápis měl podle autora sloužit rovněž jako předloha o devět dní později ustavenému landfrýdu časlavskému, jehož zakládací text se rovněž dochoval. Lze však navrhnout i další alternativu – rámcový text byl dohodnut na celozemském sněmu a posloužil pak jako vzor pro konkrétní krajské landfrýdy.

Po hutném geografickém vymezení sledované oblasti následují dvě stěžejní kapitoly knihy, které přibližují majetkovou a sociální strukturu boleslavského landfrýdu, resp. kraje. Oproti starším studiím, které se při analýze majetkových poměrů většinou koncentrují na určitý typ sídel či jedno konkrétní kritérium (např. rozlohu), Beran úspěšně kombinuje všechna hlediska a jeho závěry jsou díky tomu plastické a věrohodné. Přesvědčivost výkladu podporují i četné mapové a tabelární přílohy.

Výklad o sociální skladbě kraje se s předešlou kapitolou do jisté míry překrývá a doplňuje. Boleslavsko se dle autora vyznačuje značnou sociální mobilitou a zároveň i konfesijní tolerancí. Přitažlivost Jiřího z Poděbrad evidentně bořila věroučné přehradu, což dokládá dlouhý výčet jeho spojenců mezi katolickou šlechtou. Jak Beran správně upozorňuje, Jiřík dokázal zajistit svým spojencům pod jednou mocenský i majetkový vzestup lépe než jakékoli katolické struktury, což je i vysvětlení konfesijní tolerance. Autor srovnává na základě analýzy soupisu Poděbradových straníků z roku 1448 rovněž personální průnik mezi touto skupinou a signatáři landfrýdu (jde o 19 osob).

Závěrečná a nejdelší kapitola *Boleslavský landfrýd v kontextu českých a střeoevropských dějin* slibuje zaklenutí výkladu. Jde o jakési dějiny pohusitských Čech se zvláštním zřetelem k Boleslavsku, bohužel však ani zde nenajdeme odpověď na otázku, které se autor v předešlém výkladu vyhýbal – jak landfrýd reálně fungoval. Vedle vlastního založení landfrýdu totiž překvapivě nemáme žádné další zprávy o jeho činnosti, chybí prakticky i nepřímé zmínky, např. o hejtmanech, a je tedy na místě otázka, zda landfrýd vůbec fungoval. Optika landfrýdu existujícího a fungujícího až do roku 1453, se kterou Beran pracuje, podle mne poněkud zkrlesluje skutečné mocenské a správní kontury sledované oblasti.

Odpověď na otázku, proč je činnost boleslavského landfrýdu možná jen fikcí, se nabízí i ze